

TANITIM

Sempozyum/Kongre

**80. YILINDA TÜRK-YUNAN NÜFUS MÜBADELESİ
SEMPOZYUMU (İstanbul, 7-8 Kasım 2003)**

Kemal ARI*

Özet

Bu sempozyumun konusu, modern Türkiye'yi kuran Lozan Konferansı'nda, Türkiye ve Yunanlılar tarafından imzalanan Türk-Yunan nüfus mübadelesine ilişkin anlaşmadan sonra, Müslüman Yunan nüfusu ve Türkiye'deki Ortodoks Hıristiyan Yunan nüfusu arasında gerçekleşen nüfus mübadelesidir. Bu nüfus mübadelesi her iki taraf üzerindeki kültürel, toplumsal, ekonomik ve edebi etkileri bakımından incelenebilir. Bu sempozyum hem Türk hem Yunan bilim adamlarının katıldığı ve Türkiye'de düzenlenen ilk konferanstır. Bu açıdan, bunun bu araştırma alanında daha önce görmediğimiz çok önemli bir ilerleme olduğu söylenebilir. Bu sempozyumun bilimsel yöntemi, konuları nesnel ve önyargısız bir bakış açısından incelemesinden oluşur. Ve konuyla ilgilenen öteki çalışmalara önemli bir örnek teşkil eder. Nüfus mübadelesi bireysel yaşamları doğrudan etkiler. Buna göre, o yalnızca tarihsel bir sorun değil, ama aynı zamanda varoluşsal bir sorundur. Çünkü birinin fiziksel yaşam alanını değiştirmek onun dünyasını değiştirmektir. Kültür, edebiyat, ekonomi ve toplum kişinin bireysel kimliğini oluşturur. Bir yaşam biçiminin değişmesi, öyleyse, bu kimliğin değişmesi anlamına gelir. Böylece, bu sempozyum tarihin akışı içinde değişen bireysel kimlikleri ve bireysel dünyaları inceleyecektir.

Anahtar Sözcükler: *Nüfus Mübadelesi, Göç, Lozan Konferansı, Göçmen, Kültürel Kimlik.*

Abstract

The topic of this symposium is population exchange which took place between Muslim population of Greece and the Greek orthodox Christian population of Turkey after the convention concerning the Exchange of Turkish Greek populations, signed by Greece and Turkey at the Lausanne Conference which established the fundamentals of modern Turkey. The population exchange will be considered with regard to cultural, social, economical and literatical impacts upon both side. This symposium is the first one which both Turkish and Greek scientist attended and which hold in Turkey. In this respect it may be said that this is the most important advisement we have not seen in this field of studies ever before. The scientifically method of the symposium consists of examining subject from an objective and

* Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü,
kemal.ari@deu.edu.tr

unprejudiced point of views. And it constitutes a considerable example for other studies interested in the subject. Population exchange influences individual lives directly .Accordingly, it is not only a historical matter, but at the same time a existential one. Because to change someone's physical habitat is to change his world. Culture, literature, economics and society constitute someone's individual identity. The changing of a form of life, therefore, means the changing of this identity. So this symposium will investigate individual identities and worlds changed in course of history ...

Key Words: *Population Exchange, The Migration, Lausanne Conference, Immigrant, Cultural Identity.*

İstenirse, Ege'nin iki yakası bir araya gelebiliyormuş! Bunun en güzel örneği, 7-8 Kasım 2003 tarihlerinde, İstanbul'da gerçekleştirilen bir etkinlikte verildi. Çok yakın bir geçmişi olmasına karşın, ağırlıklı olarak, "üçüncü kuşak" mübadillerce kurulmuş olan Lozan Mübadilleri Vakfı'nın öncülüğünde gerçekleştirilen bu etkinlikte, Türkiye ve Yunanistan'dan çok sayıda bilim insanı, mübadele konusunu değişik yönleriyle ele aldılar. Görüldü ki, istenirse önyargılar bir yana bırakılabilir, akliselikle hareket edilerek, ortak bir sorun, enine boyuna ele alınabiliyormuş...

Hiç kuşku yok ki mübadele olgusu, dünyada eşi benzeri görülmemiş bir uygulama... Türk Bağımsızlık Savaşı'nın sonunda, iki milyona yakın insan, zorunlu olarak buldukları topraklardan koparılıyor ve doğup büyüdüğü topraklardan binlerce kilometre uzaklıktaki yeni mekânlara zorunlu olarak yerleştiriliyorlar... Bu olgu, elbette değişik yönleriyle ve karmaşık yeni oluşumlara yol açan etkileriyle irdelenebilir; irdelenmelidir de. Bir anlamda, iki ülke için de, sosyo-ekonomik, siyasal ve kültürel yapı çözümlenmelerinde, dikkatten uzak tutulamayacak bir olgudur bu. Hele konunun Türkiye açısından, yaşamsal bir önemi olduğu bile söylenebilir. Türkiye'nin, değişik dönemlerde, katlanarak süregelen göç sorunlarına yaklaşımında, böylesine bir örnekten alınacak elbette büyük dersler vardır. Bu ders alınabilir mi? Alındıysa bunun ölçüsü ne? Bunu irdelemek konunun ayrı bir yönü olmakla birlikte sonuçta, Türkiye göç konuları açısından, tam bir laboratuvar olarak görülebilir.

Aslında, konuya yakın olanlar çok rahat olarak kabul edebilirler; on yıl önce Türkiye'de böyle bir etkinliğin yapılabilmesi bir yana, bunu düşünmek bile bir "hayal"di. Bunun değişik nedenleri vardı. Bir kere, Türkiye'deki tarihçilik, bu tür konuları, tarih incelesi olarak görme noktasına henüz tam olarak varmamıştı. Bu anlayışın yerleşmesinde, Toplumsal ve Ekonomik Tarih Vakfı'nın küçümsenemez bir yeri olduğunu, hemen vurgulayalım. İkincisi de, Türkiye'deki demokratik açılımlarla ilgilidir; biz toplumun içinde yaşayanlar olarak yavaş algılasak da, ülkemizde muazzam değişimler yaşanıyor. Kısacası, bugün çok farklı bir noktaya gelmiş bulunuyoruz. Üstelik, garip bir biçimde, göç olgusunu yaşayan kuşaklar, bu tür olgulara yaklaşma yolunda dayanışma içine girmekten ve ortak etkinliklere girmekten kaçınmış olmakla birlikte, üçüncü kuşak, iyi bir sınav veriyor ve köklerini arama duygusuyla yola çıkıp, bilimsel arayışlara işte bu örnekte olduğu gibi yönelebiliyorlar.

Taksim'de Nippon Otel; şık bir salon, salonu doldurmuş tıklım tıklım izleyiciler, işinin gerçekten uzmanı katılımcılar. İnsanlar yağın yağmura, kasım ayının

soğuşuna aldırış etmiyorlar; atalarını uzak topraklara savurup atan bir tarihsel olguyu tanımaya, anlamaya koşuyorlar. Çoğunlukla bilimsel etkinliklere katılımın az olduğunu anımsadığımızda, ülkemiz adına, gerçekten özlemi duyulan bir görüntü. Bir kere, hemen vurgulayalım; aslında bu tür araştırmalarda, ülkemiz hala Yunanistan'dan oldukça geride; ama olsun, dün nasıl ki böyle bir şeyi hayal bile edemezken, bugün bu tür toplantılara ev sahipliği yapabiliyoruz, bu yarın daha da iyi olabileceğimiz anlamına geliyor. Hem, bunun zaten böyle olacağını gösteren, sayısız neden var. İnsanlar köklerini arıyor, üstelik hala neredeyse hiç el atılmamış, devasa arşiv malzemesi, araştırılmayı bekliyor; yeter ki, biraz arşivciliğimiz hızlansın. Karamsar olmaya hiç gerek yok. Bir şeyler, yavaş yavaş da olsa, iyi yönde, olumlu bir çizgide geliyor...

Açılış konuşmalarından sonra, davetli katılımcılar konuşmalarını yaptılar. Renee Hirschon, Paschalis Kitromilidis ve Halil Berktaş konuya değişik yönlerinden değindiler. Renee Hirschon, Oxford Üniversitesi'nden ve Mübadele'nin Yunanistan ayağı üzerinde yaptığı çalışmalarını tanıyıyor. Paschalis Kitromilidis ise, Atina Üniversitesi görevinin yanı sıra, Küçükasya Araştırmaları Merkezi'nde görev yapıyor. O, konuşmasında ayrıntılı biçimde, bu merkezin çalışmalarından ve Anadolu'dan Yunanistan'a gitmek zorunda kalmış Anadolu Rumları'na dönük anket çalışmalarından söz etti. Ortak bir bellek oluşturma adına da olsa, çok öncelerden bu anket çalışmalarının yapılması çok önemli. Bugün, mübadele kültürü ve tarihi üzerine çalışanlar için son derece önemli bir malzeme gurubu kalmış bulunuyor bu anket sonuçlarıyla. Yunanistan'da yapılmış olana bakınca, Türkiye adına üzülmekten geri kalmıyor insan. Yunanistan, 80.000'e yakın insana ait 145.000 sayfalık anket çalışması yaparak, bu insanların duygularını, gözlemlerini canlı bir biçimde tarihe not olarak düşmüş. Onların yerleşim coğrafyası, tarihi ve dili, müziği üzerine önemli bulgular ortaya koymuş. Türkiye'ye gelen göçmenler, hiç de onlardan daha az sıkıntılar, trajediler yaşamamış olmakla birlikte, ortak, kolektif bilince katkıda bulunacak elle tutulur bir gözlem, hiç de uzak sayılmayacak 80 yıl öncesinden günümüze aktaramıyorlar. Ne yönetenlerin böyle bir kaygısı olmuş, ne göçü yaşayanlar, şimdilik bilinebildiği kadarıyla canlı tanıklıklarda bulunabilmişler. Bu nasıl açıklanabilir? Justine Mc Charty, Ermeni sorunuyla ilgili olarak, buna benzer bir neden arayışını, yeni cumhuriyetin eski acıları unutup, yeni bir sayfa açma arzusuna bağlıyor. Bu, ne derece doğru bir yaklaşımdır, bilinemez. Sanırım bunda, biraz Türk'e uygun nedenler de aranabilir; kentlilik öncesi toplumların, yazı yazma, anı ya da günlük tutma, kısaca zihinsel egzersiz yapmayarak, bu sorunları pek önemsememe tembelliğinin de payı var. Belki, toplumsal hafızayı oluşturma yönünde, devleti yönetenler, bu tür anket çalışmalarının gerekli olabileceğini düşünemediler. Ama bu bile umutsuz olmayı gerektirmiyor; Osmanlı'dan gelen katı bürokraside sorumluluktan kurtulma amacıyla her şeyi yukarıya arz etmeye alışkın idarecilerden kalan belgeler, tasnif edilerek, araştırmacıların önüne çıkmayı bekliyor. O zaman, bu eksiklik önemli ölçüde giderilebilecek. Nitekim, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cumhuriyet Arşivi, Kızılay Arşivi gibi arşivlerde, gittikçe bu konuya ilişkin belgelerin artarak kataloglara geçmesi, bu umudu güçlendiriyor. Buna bir de Vakıflar Müdürlüğü Arşivi ve değişik bakanlıklara ait arşivlerle, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Arşivlerini katmak gerekiyor.. Gün gelecek, bir noktada bu arşivlerden yararlanmak, elbette mümkün olacak. Bunun için, bilim dünyasının bir kamuoyu baskısı yaratması, arşivcilik

çalışmalarının hızlanması, bu tür kültür konularına kaynakların ayrılması gerekiyor. Belge zengini ülkemizde, yeter ki biraz kararlı ve irade sahibi olunsun; her şeyin daha iyiye gideceği açıkça ortada...

Halil Berktaş, son derece çarpıcı vurguları ve akıcı Türkçesiyle, “biz ve öteki” kavramlarının altını çizdi. Modernite teriminden hareket ederek, ulus devletlerin homojenleştirme politikalarını eleştirdi. İdeolojik bakış açısına göre, kişinin ya da yönetenlerin bulunduğu noktadan, başkasını nasıl gördüğünü değişik örnekler üzerinde irdeledi. Bu yaklaşımın, elbette mübadele olgusuna önemli göndermeleri vardı. Bu politikalar sonuçta dönüp dolaşıp, insanların düzenlerini alt üst eden kararlara dönüşebiliyordu. Üstelik, iyi olan biziz, kötü olan başkaları yaklaşımları anlamayı zorlaştıran etkiler yaratıyordu.

İlk oturum, “*Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Açıdan Nüfus Mübadelesi*” adını taşıyordu. Tarafımdan yönetilen bu oturuma, iki Türk, üç Yunanlı olmak üzere, beş ayrı bildiri sunuldu. Marmara Üniversitesi’nden Ayhan Aktar; “İzmir’den Lozan’a.. Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi’nin İlk Yılı: Eylül 1922-Eylül 1923” adlı bildirisinde, olayın ağırlıklı olarak diplomatik cephesini irdeledi. Bunu, Kıbrıs Üniversitesi’nden, Athanaisa Anagnostopoulou’nun, “Mültecilerin Sosyal ve Kültürel Asimilasyonu” adlı bildirisi izledi. Sonraki oturumlardaki konuşmacıların bu konuya verdiği ağırlık anımsandığında, Yunanistan’da uyum sorunlarına ne kadar büyük önem verildiği ortaya çıkıyor; aslında bu, Türkiye tarafında en eksik boyutlardan birisi. Her büyük göç olayında, elbette, toplumsal yönden bir asimilasyon süreci yaşanıyor. Göç eden topluluk, içine katıldığı toplumla bir uyum süreci yaşıyor; göç ettiği topluma, kendinden bir şeyler katarak, onu değişime zorladığı gibi, kendisi de, vardığı toplumdan yeni şeyler alıyor ve değişime uğruyor. Bu, gayet doğal bir süreç olarak algılanmakla birlikte, elbette, kişisel temelde, önemli sorunlar kendini gösterebiliyor. Yıldız Teknik Üniversitesi’nden Elçin Macar, konuşmasında, yeni bir araştırma kaynağını tanıttı: “Mübadele Araştırmaları’nda Yeni Bir Kaynak: Dorothy Sutton Arşivi”.. Değişik arşivlerin, bu genel sorunu ele almada ne kadar önemli katkıda bulunabileceğini gösteren, son derece önemli bir konu... Ardından, Makedonya Üniversitesi’nden (Selanik) Nikos Marantzidis’in, Anagnostopoulou’nun bildirisini kısmen bir yönüyle olsun tamamlayan bildirisi izlendi: “Yunanistan’da Türkçe Konuşan Pontuslu Mülteciler: Entegrasyon Sorunu”.. Anlaşılan, Yunanistan’a göç eden kitleler, Anadolu’ya gelenlere göre, çok daha fazla uyum sorunu yaşamışlar. Birinci oturumun son konuşması Ulusal Helenik Araştırmaları Merkezi’nden Evengelia Balta’nın: Mübadil Kapadokyalıların Tarihi ve Tarih Yazımı... Balta, bizim literatürümüzde Karamanlı Ortadoks Türkler olarak bilinen kesimin tarihinden notlar verdi ve, tarih yazımında, bu guruptan kalan kaynak guruplarına değindi. Belki de, bu oturumun en ilginç yanı, tartışmalar bölümünde oldu; ünlü yazar Yaşar Kemal, ısrarla, söz konusu kitlenin, köken olarak Türk mü, Yunanlı mı olduğunu sordu. Malazgirt’ten önce bile, Anadolu’ya Türkler’in sızdığı bilindiğine göre, Yunanlı bir araştırmacının vereceği yanıt, elbette çok önemliydi. Ama, Balta, hala araştırmaların yetersiz olduğunu vurgulayarak, bir dalaşma konusu olarak gelen bu konuya girmekten kaçınmakla yetindi...

İkinci oturum, “Edebiyatta Nüfus Mübadelesi” adını taşıyordu. Atina Üniversitesi’nden Herkül Milas, “Türk ve Yunan Edebiyatı’nda Mübadele: Farklar Neden?”, Damla Demiröz, “Yunan Düzyazımında -30 Kuşağı’nda 1922 ve Göç”, Ege Üniversitesi’nden Ayşe Lahur Kırtunç “İkisi de İki Kere Yabancı: Mübadele İle İlgili Metinler’, Edebiyat eleştirmeni Demosthenes Kourtovik, “Yunan Edebiyatı’nda 1923 Mübadelesi’nin Yansımaları: Duruş Değişti Mi?” adlı bildirimlerini sundular. Oturum başlığını ünlü yazar Cevat Çapan’ın yaptığı bu oturum, belki de en ilginç olanıydı. Hem Yunanistan hem de Türkiye tarafında konu değişik yönleriyle irdelenirken, iki taraftaki düzyazında, konuya yaklaşım biçimleri, algılama süreçleri üzerinde duruldu. Genel olarak bakıldığında, Yunanistan düzyazımında mübadele olgusu, bir dönemin sonu olarak nitelendirilirken, Türkiye tarafında, yeni bir başlangıç olarak algılanıyordu. Aslında Türkiye tarafında, uzunca süre bir suskunluk yaşanmıştı. Yunanistan tarafında ise, önce anı türü yapıtlar ortaya çıkarken, sonradan edebiyat metinlerinde ele alınmaya başlamıştı. Özellikle Herkül Milas, Faik Baysan’dan Kemal Tahir’e, Aka Gündüz’e, Yakup Kadri’ye, Kemal Tahir’e hatta Yaşar Kemal’e kadar uzanan süreçte, romanlara yansıyan satır aralarına dikkat çekmekte, sinekten yağ çıkarırcasına yaklaşımlardan, genelleme çıkarmaya çalışmaktaydı. Bu aslında son derece önemli bir saptamayı da beraberinde getiriyordu; Türk tarafında, aslında garip bir suskunluk kendini göstermişti. Mübadele konusu bu boyutuyla gerçekten de Türkiye’de belki de ilk etkinliği bu. Ortaya çıkan toplu sonuç şuydu: Her iki tarafta da, edebiyata yansıdığı kadarıyla, önce katı bir şoven milliyetçilik duyguları, bu tür yapıtlara damgasını vurmuş, biz ve ötekiler ayırımı edebiyat yapıtlarına yansımıştı. Öyle ki sağ ve sol görüşlü yazarların, siyasi yaklaşımları bile, belli başlı yapıtlara etki etmiş, örneğin Yunanistan’da belli bir dönem, Marksizm mübadele konusunda belli bir yaklaşım geliştirmişti. . Kimi yapıtlarda kriptö-milliyetçi nitelikler görülebiliyordu.

Bu konuşmaları, Muammer Ketencioğlu’nun Angealiki’yle yer yer ortaklaşa muhteşem dinletisi izledi.

İkinci gün gerçekleştirilen 3. Oturumun konusu, “Türkiye ve Yunanistan’da Mübadele Sonrası Kültürel Mirasın Korunması” başlığını taşıyordu. Başkent Üniversitesi’nden Filiz Yenişehirlioğlu’nun yönettiği oturuma, üç Türk, iki Yunanlı katılımcı bildiri sundular. İlk konuşmayı, Elani Kanetaki yaptı: “Yunanistan’da Mevcut Osmanlı Yapıları, Tekrar Kullanılabilir Olma Niteliklerine Ait Sorunlar ve Olasılıklar”... Yunanistan’da oldukça fazla, Osmanlı dönemi mimari yapıt kalmıştır; katı şoven duygularla, bu anıtların nasıl yıkıma uğradığı kamuoyunun bilgisi dahilinde olan bir şey. Aynı yıkım, Türkiye tarafında da ne yazık ki görülmüştür; bunun yanıtını da, Sacit Pekak, “Kapodokya’da Osmanlı Dönemi Kiliseleri” adlı bildiriyle verdi. Önyargılar ve katı milliyetçi yaklaşımlar, ne yazık ki farklı kültürlerin uygarlık anıtlarına hoşgörü ile bakamıyor. Kanetaki, olumlu bir tablo çizerek, Osmanlı anıtlarının Yunanistan’daki restorasyon faaliyetlerine ve bunların kültür amaçlı kullanıma kazandırılmaları üzerinde durdu; ama, gerçek tablo böyle miydi? Bunun yanıtının, hiç de olumlu olmadığını, bizzat Nikos Agriantonis (ICOMOS Hellenic) verdi. Benzer olumsuzlukların Türkiye’de de olduğunu, Sacit Pekak, Kapodokya’daki kiliselerle ilgili verdi. Kapadokya yöresinde 60 kadar kilise bir de kayaya oyulmuş meşit tesbit edebildiğini söyleyen Pekak, envanteri bile çıkarılmamış olan bu kiliselerdeki

bezemelerdeki tahribata dikkat çekti. Kapadokya’da bir kaymakam tutuyor, güvercin avlamak için, tüfeğini doğrultup, ikonalara ateş etmekten geri kalmıyor; yine bakıyorsunuz, Agriontonis’in açıkladığı gibi, Yunanistan’da askeri üslere yakın bir cami, genelev yapılabilir... Agriontonis, “Yunanistan-Türkiye, Mirasımızın Korunması: Sorunsuz Bir Sorun” adlı konuşmasıyla, cesaretli ve dobracı bir yöntemle sorunu ele aldı. Bu konuşmadan öğrendiğimize göre, Türkiye’nin yapamadığını Yunanistan yapmış, 1830 öncesine ait Osmanlı eserlerinin envanteri çıkarılmış... TC Kültür Bakanlığı’nın bir broşüründe, bu döneme ilişkin Osmanlı eserleriyle ilgili 660 rakamı verilmesine karşın, 2.300 Osmanlı eseri tesbit edilmiş. Ayrıca 8.500 Osmanlı evinin envanteri çıkarılmış. Aslında, Kanetaki’nin söylediğinin aksine, Yunanistan’da Osmanlı eserlerinin yıkımı, had safhaya ulaşmış bulunuyor. Agriontonis’in çarpıcı saptamalarına göre; restorasyonu yapılan yapıtların sayısı çok azmış; örneğin, Atina’daki Fethiye camii, son depremden zarar görmüş; kedilere yuva olmuş. 100.000 Müslüman’ın yaşadığı Atina’da, ne yazık ki cami yokmuş, ayrıca 600 müslüman evi olması gerekirken, ancak 3 tane varmış; birkaç yıl önce, Trikala’daki bir mescit havaya uçurulmuş. Saptamaya göre, etnik temizlik, anıtları da temizlemektedir. Hırvatların Müslüman köprüsü diye Master’ı havaya uçurmaları, Balkanlar’da hala bu etnik temizliğin örneği değil mi? Zeynep Ahunbay, “Türkiye-Yunanistan, Kültürel Mirasın Yeniden Kullanımı” adlı konuşmasında Trabzon’daki Kızlar Manastırı’ndan örnek vererek, Türkiye’deki restorasyon çalışmalarını ortaya koydu. Ali Cengizkan ise, “Mübadele Türkiye’sinde Konut ve Yerleşim Politikası” adlı konuşmasında, cumhuriyetin konut politikaları içinde, mübadele evlerini ele aldı.

Sempozyumun ikinci gününün, ikinci oturumunda, “Lozan Öncesi ve Sonrasında Azınlık-Millet Kültürü” konusu ele alındı. Oturum başkanı, Elçin Macar’dı. İlk konuşmacı, Kostas Tsitselikis’ti. Bildirisi “Yunanistan”da Müslüman Topulukların Örgütlenmesi: Süreklilik ve Aykırılık” başlığını taşıyordu. Tsitselikis’in ana tezini, millet sisteminin, bugün de iki ülkede de uygulanıyor saptaması oluşturuyordu. Bu elbette tartışılır bir yaklaşımdır. Bunun yanı sıra konuşmacının mübadele konusundaki yaklaşımlarında, ilginç saptamaları bulunuyordu. Mesela, Venizelos’un daha 1906’da bir konuşmasında, Yunanistan’ın yakında önemli bir Müslüman güç olacağı söylemi... Tarihte ilk kez, mübadele ile uluslar arası hukuk bir çözüm üretmiştir v.s. Ardından, Georgios Marommatis “Yunanistan’da Azınlık Müslümanlar ve Hıristiyan Mülteciler: Ulusal Homojenleşme Sorunu ve Eğitimin Rolü” adlı bildirisini sundu. Önce mübadil, göçmen ve muhacir terimleri üzerinde duran konuşmacı, belki Türkçeye yeterince hâkim olamamasından dolayı kavramları yanlış yorumladı; ama diğer uzmanların katılımlarıyla, yanlış düzeltildi. Yunanistan’a yığılan göçmenlerde, Yunan ulusal bilinci olmadığını belirtti. Onlar hala, ulus öncesi durumdaydılar ve cemaat ve din kavramları bu insanlar için önemliydi. Trakya’da da çok az Türklük bilinci vardı. Yunan toplumuyla, göçmenlerin kaynaşması, oldukça geç bir dönemde olmuştu. Uzun süre, kız alıp kız verilmemişti; üretim süreçlerine geçilmesi, bu kaynaşmayı hızlandıran bir etken olmuştu. Yunan eğitim sistemi, çocuklara Yunan dilini ve kültürünü vermişti. Burjuva ailelerden gelenler ve Yunanca dili olanlar daha başarılı olmuşlardı; hatta, çiftçi göçmenler, uzun süre, Türkçe konuşmuşlardı, bunlar, bundan dolayı utanç duruyorlardı. “Yıllar geçince, Küçük Asyalı, Karadeniz, Trakya’dan gelenler, Yunan vatandaşı ve Perikles’in saygıdeğer torunları oldular”... Azınlık okullarında Kuran,

matematik ve Türkçe öğretilmişti; burada ulus öncesi eğitim veriliyordu. Bu anlaşılmaz bir neden değildir; aslında, benzer saptamalar, Türkiye'ye gelen göçmenler için de yapılabilir. Bir kitlenin, bambaşka bir devletin sınırları içinde yaşarken, diğer bir ülkenin yücelttiği ideolojilerde bilinçli bir etkileniminin olmasını beklemek, ne kadar doğru olabilir ki?

Nükhet Adıyeye ise, "Girit'te Osmanlı Kimliği Altında Müslüman Kimliği Oluşumu ve Müslüman Ortadoks Cemaatleri Arasındaki İlişkiler" konusunun ele aldığı. Oldukça geç bir tarihte Osmanlı topraklarına katılmış olan Girit'te şenlendirme politikası uygulanmamış, Türk görevliler, Rum kadınlarla evlenerek, Müslüman bir nüfus yaratmışlardı. Din değiştirme süreçleri üzerinde duran Adıyeye, bunun daha çok, yerli ahalinin, mülkiyetlerini kaybetmeme düşüncesiyle böyle bir yöntemle başvurduklarını açıkladı. Üstelik, söz konusu adada Bektaşilik yaygındı, bunun tarihsel olarak açıklaması, belki İslamiyet'in yumuşak yorumu ile ada sakinlerini yüzeleştirme çabasında yatıyordu. Son oturumun son konuşmacısı, Boğaziçi Üniversitesi'nden Elif Babül'dü. "İmroz'dan Gökçeada'ya: Bir Ada Hikâyesinin Peşinden" adlı bildirisiyle Babül, İmroz'a dönük politikaları inceden hicveden bir yaklaşım sergiledi.

İkinci günün son oturumu, bir yuvarlak masa toplantısıydı. Bu masada, Ayhan Aktar, Lambros Baltsiotis, Herkül Milas, Filiz Çalışlar Yenişehirlioğlu ve ben yer aldık. Katılımcılar, kendi bakış açılarına göre, genel bir değerlendirme yaptılar, eksik kaldığını düşündükleri konulara değindiler. Benim yaklaşımım, Mübadele araştırmalarının Türkiye'de nasıl başladığı, Türkiye'de toplumsal ve ekonomik nitelikli tarih bakışı açısından bundan on yıl önceki ilgisizlik; süreç içinde, 3. kuşak mübadillerin köklerini arama çalışmaları, konuya bilimsel olarak eğilecek araştırmacıların Türkiye'de çalışmak zorunda oldukları arşivler, bu arşivlerden yararlanma olanakları ve gelecekte neler yapılması gerektiği ile ilgiliydi.

Gerçekten de, bütün zorluklara karşın, umutsuz olmaya asla gerek yok; tasnif edilmemiş resmi ve özel belgelerin gelecekte son derece önemli olanaklar sunacaktır.. Bunun yanı sıra, artan ortak bilinç, elbette bu süreci hızlandıracaktır. Nitekim, Toplumsal ve Ekonomik Tarih Vakfı'nın çalışmaları, bu umudu artıran en önemli etkidir. Lozan Mübadilleri Vakfı'nın pek çok zorluklarına karşın, böyle bir bilimsel toplantıya evsahipliği yapabilmesi ve dar milliyetçi anlayışların ve yaklaşımların bir yana bırakılarak, konuya bilimsel yönden bakılabilmesi, son derece önemlidir. Ayrıca, Bilgi Üniversitesi'ne bağlı olarak kurulmuş olan Göç Merkezi, son derece önemli açılımlar sağlayabilir. Teknolojinin önemli açılımlar getirdiği zaten, önemli bir örnekte görüldü. Bülent Tandoğan'ın çabalarıyla kurulan Mübadele Gurubu'nun internet ağı, ortak bir bilincin oluşumunda son derece önemli bir işlevi yerine getiriyor; birbirini yüz yüze tanımayan insanlar, bu ortamda buluşup, yakınlaşabiliyorlar ve ortak bir bilincin oluşumuna katkıda bulunabiliyorlar, kamuoyu yaratabiliyorlar. Sözel tarih çalışmalarının hem Tarih Vakfı hem de Lozan Mübadilleri Vakfı tarafından yapılması, geç kalmış bir etkinlik olmasına karşın son derece önemli görülebilir. Bunun yanı sıra, göçmenlerden kalan etnografik malzemelerin toplanarak, bir müze kurulması düşüncesinin oluşturulması önemlidir. Türkiye'de, mübadele konusu ile ilgili olarak, genel tarih yaklaşımları dışında, dil, folklor, sosyal antropoloji (*halkbilim*) araştırmaları

hemen hemen hiç yapılmamıştır; bu tür sorunlar üzerinde duran, yeni araştırmalara gereksinim vardır...

Görülüyor ki, sağduyuyla hareket edildiğinde, son derece çetrefilli bir konu ele alınarak, karşılıklı anlayış çerçevesinde irdelenebiliyormuş. Yeter ki iyi niyet ve hoşgörü olsun. Böyle olunca, olmaz denilenler oluyor, hayal edilemeyen şeyler gerçekleşebiliyor.

Tarabya'da bir balık lokantasına giderken, otobüsün içinde, hemen yanımda Herkül Milas'a soruyorum: *"On yıl önce Türkiye'de böyle bir şey olabilir miydi?"* Yanıt veriyor: *"Hayal bile edilemezdi?"*.

Ya Yunanistan? Türkiye'de, Yunanistan'lı bilim adamlarının tezleri özgürce konuşuldu ve tartışılabilir. Zaman zaman tepe noktalara ulaşan Yunan fanatizmini düşündükçe şu soruyu sormaktan kendini alamıyor insan: *"Yunanistan'da buna benzer bir şey yapılabilir mi?"*

Ne diyeyim?

Darısı Ege'nin öteki yanındaki komşumuzun başına...

Emeği geçenleri yürekten kutluyorum...